

Uzak Lehçelerin Geldiği Kaynak Dil Eski Türkçe mi Ana Türkçe mi?

Is the Source Language of Distant Dialects Come from:
Old Turkish or Main Turkish?

Neslihan Alturan

İstanbul/Türkiye

neslihanalturan@gmail.com

orcid: 0000-0002-6122-656X

Atıf Citation

Alturan, Neslihan (2024).
Uzak Lehçelerin Geldiği
Kaynak Dil Eski Türkçe mi Ana
Türkçe mi? *BABUR Research*,
3 (1), 279-285.

Gönderim Submitted

17.02.2024

Revizyon Revision

12.03.2024

Kabul Accepted

15.03.2024

Yayın Tarihi Publication Date

07.06.2024

BABUR
RESEARCH

Öz

Bu çalışmada, Türk dili tarihi gelişimi ve uzak lehçelerden Çuvaşça, Yakutça ve çağdaş Türk lehçeleri arasında bağımsız bir grup olarak yer alan Halaçça hakkında kısa bilgiler verilerek bu lehçelerin Türk dilinden ayrılma dönemleri bakımından geldiği kaynak dil irdelenmiştir. Tarama çalışmalarından hareketle Çuvaşçanın İlk Türkçe dönemi sonunda, Yakutçanın yükselen diftonglara sahip olması nedeniyle milat başlarında Ana Türkçe döneminde, Halaççanın ise arkaik özellikler barındırması sebebiyle Eski Türkçe dönemi oluşurken ayrıldığı görülmüştür. Araştırma sırasında kaynaklarda Türk dili tarihi dönemlerinin sınıflandırma ve adlandırmalarıyla ilgili araştırmacıların ortak bir noktada buluşmadığı fark edilmiştir. Eski çağlara gidildikçe, yani karanlık dönemlerde yazılı bulguların azalması sebebiyle incelemeler ulaşılabilen kısıtlı verilere göre yapılmaktadır. Bu durum Türkologlar tarafından farklı görüşlerin ortaya atılmasının nedenini açıklar niteliktedir.

Anahtar sözcükler: Çuvaşça, Yakutça, Halaçça, arkaik diller, uzak lehçeler

Abstract

In this study, the historical development of the Turkish language and the source language of these dialects in terms of the periods of their separation from the Turkish language are examined by giving brief information about Chuvash, Yakut language and Khalaj, which is an independent group among contemporary Turkish dialects. Based on the scanning studies, it is seen that Chuvash was separated at the end of the Early Turkish period, Yakut language was separated in the Early Modern Turkish period due to its rising diphthongs, and Khalaj was separated during the formation of the Old Turkish period due to its archaic features. During the research, it was realized that researchers do not meet at a common point regarding the classification and naming of the periods of Turkish language history in the sources. Due to the decrease in written findings as we go to the ancient ages, that is, in the dark periods, analyzes are made according to the limited data that can be accessed. This situation explains why different opinions are put forward by Turkologists.

Keywords: Chuvash, Yakut language, Khalaj, archaic language, distant dialects

0. Giriş

Dil, bir sistemdir. Bu sistem en küçük biçimiyle seslerden, seslerin bir düzen içinde bir araya gelmesiyle oluşan morfem, kelime ve cümlelerden meydana gelmektedir. Doğal dillerde var olan sesler, her dilde o dile ait kurallar çerçevesinde bir araya gelerek kelimeler oluşturabilir (Demir ve Yılmaz, 2016: 15-16). Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir araç, kendine özgü kuralları olan ve yalnızca bu kurallar çerçevesinde gelişen canlı varlık, temeli bilinmeyen dönemlerde atılmış gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş adeta toplumsal bir kurumdur (Ergin,2005: 3). Oluşum sürecini tamamlamış doğal dillerin tümü belli bir kesim arasında kullanılmış ve gelişmiştir. Ancak yeterli konuşur sayısına sahip olmayan diller zaman içinde unutulmaya yüz tutmuştur.

Her kültürün dilin kökenini saptamakla ilgili soruları ve verdiği mitlerle örülü yanıtları bulunmaktadır. Günümüzden çok da uzak olmayan zamanlarda dillerin nasıl ortaya çıktığı bilimsel araştırmalara konu olmuş ve çeşitli varsayımlar öne sürülmüştür. Dil aktarımı ve metinlerle ilgili sorunların çözümü için dil incelemelerinin yapılması kaçınılmazdır. Büyük emek ve özveri ile gerçekleştiren Türkoloji çalışmaları dil alanına ışık tutmaktadır.

1. Dil Araştırmaları ve Türk Dili Tarihi Gelişimi

Filoloji, dili kendisine inceleme alanı olarak seçen bilim dalıdır. Bu bilim dalında dilin tarihî gelişimi ön planda tutularak Türkiye’de dil bilgisinin çeşitli sorunları ele alınmaktadır. Bu alanda çalışan önemli araştırmacılar bulunmaktadır. Fakat çalışmalar incelendiğinde bazı konularda farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bir ana dilden zaman içinde ayrılan dillerin birbirleriyle veya kaynak dille ilişkileri ve bu ilişkiler de göz önünde bulundurularak nasıl adlandırılacakları dilcilikte önemli bir sorundur (Demir, 2006: 119).

Aynı kaynaktan gelen akraba diller, köken bakımından birbirlerine yakın dillerdir. Bu diller kendi aralarında bir dil ailesi oluştururlar. Dil aileleri bir ana dilden gelişme yoluyla ayrılmış bulunan dillerin kurmuş olduğu topluluktur. Dünyadaki diller bu şekilde çeşitli dil ailelerine ayrılmaktadır. Eski dönemlerden kalma yazılı kaynakların az olmasına rağmen diller arasındaki benzerlikler eskiden böyle bir dilin var olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde çok büyük farklarla birbirinden uzaklaşmış bulunan dillerin karanlık dönemlerde, binlerce yıl evvel ve henüz tespit edilemeyen bir arazide konuşulmuş bulunan bir ana dilden çıkmış olduğu anlaşılmaktadır (Ergin, 2005: 6). Türkçenin milattan sonra 2000, milattan önce de en az 3500 olmak üzere uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu belgelerle sabittir (Karahan, 2011: 13).

Yeryüzünde yaygın olarak kullanılan dillerin tarihsel gelişim süreçleri bakımından incelemeler yapılarak ulaşılabilen ilk verilerine doğru gidildikçe belli dönemlerde belli dillerden türemiş akraba diller oldukları ve bu akrabalık bağlarıyla belli dil aileleri meydana getirdikleri açıkça görülmektedir. Dillerin kaynak dillerden ayrıldıkları tarih bazı durumlarda belgelerle takip edilebilse de yazılı belgelerin bulunmadığı dönemlerde

ayrılan dillerle ilgili net bir savın ortaya atılmıyor olması ve varsayımlardan hareket edilmesi kaçınılmazdır. Bu duruma örnek olarak Türkçenin geri kalanından erken bir dönemde ayrılan Çuvaşça ve daha sonraki bir dönemde ayrılan Yakutça uzak lehçeleri verilebilir. Bu iki lehçe de günümüzde diğer Türk dil ve lehçelerinden oldukça uzaklaşmıştır.

Çeşitli coğrafyalarda Türk boylarınca konuşulan Türkçe, günümüzde birçok yazı diliyle temsil edilmektedir. Bu yazı dillerinden Gagavuz ve Azerbaycan Türkçeleri, Türkiye Türkçesine en yakın lehçeler; Yakutça/Sahaca ve Çuvaşça lehçeleri ise Türkiye Türkçesine daha uzak lehçeler olarak düşünülmektedir (Ersoy, 2013: 242). Ercilasun (1997), Yakutça ve Çuvaşça dışında kalan lehçelerin tümünü yakın lehçe kabul etmektedir. Bu nedenle Halaççayı arkaik özellikler taşıyan, tarihî bir Türk lehçesi olarak sınıflamanın uygun olduğu söylenebilir. Altayistik araştırmalar, ses denklikleri temeline dayanmaktadır. Bu çalışmalarda kelimelerde görülen fono-semantik başkalaşma ve morfo-fonolojik değişimler irdelenerek sözcüklerin tarihî süreci hakkında fikir öne sürülmektedir (Hazar, 2024: 17). Bu araştırmalar neticesinde aksi yöndeki savunmalara karşın bunların birer Türk dili olduğu ve önceki devirlerde diğer Türk dilleriyle aynı kökten ortaya çıktıkları anlaşılmıştır (Demir ve Yılmaz, 2016: 49).

Bugünkü Türk lehçelerinin ses, şekil bilgisi ve söz dağarcığı bakımından çeşitli sınıflama denemeleri birçok Türklük bilimcisi tarafından yapılmıştır. Ancak gruplamalarda açıklık bulunmamaktadır. Bu konuda kesin bir sonuca varılamaması, bazı Türk lehçelerinin tam manasıyla bilinmemesi, birbirleriyle ve komşu dillerle olan ilgilerinin açıklığa kavuşturulamaması, değişik görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur (Gülensoy, 2015: 66). Köken bakımından akrabalıklar ile ilgili çalışmalar mevcut yazılı bulgulara ve bulguların olmadığı durumlarda ise karşılaştırma ve ses denkliklerine dayanmaktadır. Ses denkliklerinden hareketle ana dilin olası görünümü ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2016: 49). Ancak dünya dillerinin çoğunun eski dönemlerden kalma yazılı belgelerinin olmaması, tespit edilen bulguların ise araştırmalar için yeterli gelmemesi nedeniyle irdelemeler sınırlı kalmaktadır.

Türkçenin Ana Altay dil birliğinden ayrıldıktan sonraki ilk dönemi İlk Türkçe (Pre-Turkic) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin başlangıcı bilinmemekle birlikte milattan önce birkaç bin yıllık dönemi kapsadığı tahmin edilmekte ve milada yakın asırlarda sona erdiği düşünülmektedir. Bu dönem Çuvaş-Türk dil birliği dönemi olarak da adlandırılmaktadır (Özyetgin, 2006: 4). Eski Çuvaşça (Bulgar Türkçesi) da dahil olmak üzere bütün Türk dilleri bu döneme götürülmektedir. Bu döneme ait bilgiler yazılı kaynakların yetersizliği nedeniyle sınırlıdır. Çuvaşça dışındaki bütün Türk dilleri *z- ve *ş- dili olan Ana Türkçeye (*tokuz “9”, *kış “kış”) gittiği halde, bir r- ve l- dili olan Çuvaşça (tuhur “9”, hil “kış”) yine bir *r- ve *l- dili olduğu anlaşılan Ana Çuvaşçaya ya da Ana Bulgarçaya (*tokur “9”, *kıl “kış”) gitmektedir (Tekin ve Ölmez, 1999: 12).

Ana Türkçe (Hun Türkçesi) döneminin milattan önce başladığı düşünülmektedir. Bu dönem Türkçenin ilk yazılı ürünlerinin ortaya çıktığı Eski Türkçe dönemine kadar devam

eder. Eski Türkçe dönemi genellikle Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce Moğolistan bozkırları tarım bölgesi ve civarında VI-X. yüzyıllar arasında kullandıkları dil olarak bilinmektedir (Demir ve Yılmaz, 2016: 71-73). Tahmini olarak miladın ilk asırlarında başladığı kabul edilen ve ulaşılan en eski metinleri VIII. yüzyıla ait olan Eski Türkçe, XII-XIII. yüzyıla kadar devam etmiş olup bu devre Türk yazı dilinin eski devresini oluşturmaktadır (Ergin, 2005: 13). Bütün Türk ailesinin bir Ana Hun dilinden geldiği tahmin edilmektedir. Bazı dilciler buna Ana Altay dili adını vermektedir. Huncanın milattan sonra II. yüzyılda bazı lehçelere ayrılmış olduğu kabul edilmektedir (Gülensoy, 2015: 49). Huncanın kendi içinde Kuzey Hunca, Doğu Hunca ve Batı Hunca gibi kollara ayrıldığı, Yakutça Kuzey Hun; Çuvaşçanın atası olan Bulgar Türkçesinin Batı Hun, bugünkü Türk Tatar dillerinin de Doğu Hun kolundan (Korkmaz, 2009: LXXVI) geldiği düşünülmektedir. Doğu Hun lehçesine en Eski Türkçe (Banguoğlu, 2015: 13-14) adı verilmektedir. Tarihi devirler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında sınıflamalar ile ilgili farklılıklar dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili Karademir (2016: 553), Türk dilinin tarihî dönemlerinin sınırları ile ilgili sorulacak bir sorunun birden çok cevabı olacağını dile getirmiştir.

2. Çuvaş, Yakut/Saha ve Halaç Lehçeleri

Hunlar milattan önce III. yüzyılda Kuzey Asya ve Doğu Avrupa'yı zaman zaman hakimiyetleri altına almıştır. Bu nedenle Hunların dili bugünkü Türk (Hun) dilleri ailesinin atasıdır. Şu var ki o proto dilden bugüne yalnızca beş on kelime yadigâr kalmıştır (Banguoğlu, 2015: 13). Türkçe bugün daha ziyade Türk dili adı ile anılan dil ailesine bağlıdır. Bu aile eski devirlerde Türk-Tatar dilleri olarak adlandırılmaktaydı. Asya'da ve Doğu Avrupa'da geniş bir sahaya yayılan bu dillerin aynı ana dilden geldikleri açıkça bellidir. Bu aile büyük Türk ve Tatar dili topluluğu ile günümüzde oldukça farklılaşmış iki ayrı lehçe olan Çuvaşça ve Yakutçayı da kapsamaktadır. Çuvaşça (Eski Batı Türkçesi) Volga boyunda, Yakutça -Sahaca- (Eski Kuzey Türkçesi) Doğu Sibirya'daki iki zümre tarafından konuşulan lehçelerdir (Gülensoy, 2015: 49). Bugüne kadar alışılmış terminolojilerde Yakut olarak geçen Türk boyu kendilerini "Saha" olarak adlandırmaktadırlar. XVI. yüzyıl sonlarındaki Rus işgaline kadar Sahaların tarihiyle ilgili yazılı bir kaynak bulmak mümkün değildir. Ruslar, Sahaların varlığını 1619 yılında kendilerine esir düşen Tunguzlardan öğrenmişlerdir (Gülensoy, 2015: 74).

Orta Asya Mani metinlerinde ilk olarak 759-780 yıllarında Halaçların ataları olan Argulardan bahsedilmektedir. VIII-XI. yüzyıllar arasında Argular, Halaç Oğuzlarının bulunduğu bölgede yaşadıkları için Halaç adını almışlardır (Doerfer, 2008: 104). Bu durum, Kaşgarlı'nın DLT'de adı geçen Arguların dilinin -Doerfer 1987'ye göre- Halaççanın öncülü olduğu düşünülmüştür (Schönig, 2013: 244). Bu durum Türk dilleri içerisindeki Halaççanın konumuyla da desteklenmiştir. Orta İran'da konuşulan Halaçça, 1968 tarihinde Alman Türkolog G. Doerfer tarafından keşfedilmiştir. Halaççanın Azeri şivesi değil bambaşka karakteri olan bir Türk dili olduğu gösterilmiştir (Doerfer, 1970: 18). Doerfer ve öğrencisi

S. Tezcan'ın yaptığı çalışmalarda Halaççanın ses ve söz varlığı bakımından yaşayan en eskicil/arkaik ve özgün özellikler taşıyan Türk dilleri arasında yer aldığı ortaya konmuştur (Ölmez, 1995: 16; Akkuş, 2021: 68). Arkaik unsurlar, eşzamanlı olarak o dönemdeki başka bir diyalekt ile ya da artzamanlı olarak söz konusu diyalektin eski dönemiyle karşılaştırmalar yapılarak ortaya konmaktadır (Gülsevin, 2015: 3). Eski Türkçeden önce Ana Altaycadaki söz başı “*p-” > İlk Türkçe “*h-“ sesinin Ana Türkçedeki “h-“ karşılığını bulunduran (Hal. *hagru-* “ağrımak”, GT *agru-* < Ana Türkçe **hāgru-*; Hal. *haz* “az”, GT *az* < **hāz* vb.) (Demir ve Yılmaz, 2016: 72; Ölmez, 1995: 18; Tekin, 1989: 160), Ana Türkçe /d/ fonemini koruması (AT **hadak-* “ayak” > Hal. *hadāk*), Ana Türkçedeki birincil uzun ünlülerin korunması (Tekin ve Ölmez, 1999: 63) ve diğer dillerde olmayan veya bulunsa bile farklı ses değişikliklerine uğrayan kelimeler Halaççada kendini korumaktadır (Darabadi, 2020: 177). Aynı zamanda sahip olduğu dil özellikleri bakımından çağdaş Türk lehçeleri arasında bağımsız bir grup olarak yer almaktadır. Eski Türkçe ile pek çok ortaklık gösteren Halaçça'nın geç Ana Türkçe döneminde ayrıldığı varsayılmaktadır (Schönig, 2013: 244). Halaççanın bir yazı dili bulunmaması (Özyetgin, 2006: 26) üzücü bir durumdur. Ses kayıtlarının yazıya aktarılmasıyla belgeler oluşturulmuştur. Bilgehan Atsız Gökdağ'ın 2012 yılında yayımladığı “Halaç Türkçesi Metinleri” eserini oluştururken, Ali Esqer Cemrasi'ye şiirlerini kendisine okutarak ve bu şiirlerin ses kayıtlarını alarak çalışmalarını tamamlamıştır.

Çuvaşlar, Rusya Federasyonu'na bağlı muhtar Cumhuriyet olan Çuvaşistan'da oturan Türk kavmidir. Çuvaşça, Eski Batı Türkçesinin yaşayan devamıdır. Bu grubun en karakteristik özelliği LİR Türkçesi olmasıdır. Yani, Eski Batı Türkçesi yerine Doğu Türkçesi karşılığında ‘r’ yerine ‘z’; ‘l’ yerine ‘ş’ bulundurmasıdır (Gülensoy, 2015: 61; Tekin, 1989: 161). Ana Türkçeden diğer Türk lehçe ve şivelerinden bazı özellikleriyle ayrılan Çuvaşçanın Sahacadan ayrılmış bir dil olduğu, Moğolcayla ilgisi bulunduğu, Altay dil birliğine bağlı bir kol olduğu, Eski Bulgar Türkçesinin bir devamı hatta ayrı bir dil olabileceği söylenmektedir (R.R. Arat, Ramstedt, Samoyloviç, Layoş, Baskakov, Korst, Nemeth, Resanen, Benzing, Menges, Radloff) (Gülensoy, 2015: 66).

Eski Bulgar Türkçesi, Huncadan İlk Türkçe sonunda (Demir ve Yılmaz, 2016: 72; Benzing, 2005) ve milattan önce 150-200'lere yaklaşırken, Sahaca da yükselen diftonglardan (Demir ve Yılmaz, 2016: 72) yola çıkılarak Ana Türkçe döneminde (Demir, 2006: 120-121), milat başlarında Türk dilinden ayrılmıştır. Varlığı günümüze yakın yüzyıllarda keşfedilmiş olan yaşayan Halaç lehçesinin de Eski Türkçe devresi oluşurken -geç Ana Türkçe devrinde- (Doerfer, 1974; Gülensoy, 2015: 61; Schönig, 2013: 244) tahminen 400'lü yıllar civarında ayrılarak müstakil bir kol oluşturduğu söylenebilir.

Bugün Çuvaş ve Saha Türkçeleriyle Türk dilinin öteki kolları arasında görülen büyük orandaki ayrılıklar, bunların Türkçeden çok erken bir dönemde ayrılmış olmalarına bağlanmaktadır (Korkmaz, 2009: LXXVI). Eski Doğu Türkçesine pratik olarak Eski Türkçe adı verilmektedir. Köktürk, Uygur ve Orta Türkçeye geçiş lehçesi olan Karahanlı Türkçesinin (Korkmaz, 1995: 16) bulunduğu üç ayrı yazı diline sahip dönemdir. Eski Doğu

Türkçesi ve Eski Türkçe dahil bütün kollar ŞAZ Türkçesinin devamıdır. ŞAZ Türkçesinden ayrılan Sahacadan sonra da Eski Türkçe devam eder. Oğuzcanın XIII. yüzyıla kadar yazı dili olarak kullanılmaması (Korkmaz, 1995: 15; Ersöz, 2009: 161-162) ve dolayısıyla bu tarihten önce Oğuzca eserlerin olmayışı dilin önceki dönemlerdeki gelişiminin araştırılmasını engellemektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un eserinde Oğuzcanın dil yapısı ile ilgili vermiş olduğu bilgiler (Korkmaz, 1995: 15) o dönemi aydınlatmıştır.

Köken açısından yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sırasında Türkçenin başka dillerle akraba olduğu ileri sürülmüştür. Dünyanın köklü dillerinden biri olan Türk dili, ana dil olarak geniş bir coğrafyada derin bir tarihe tanıklık etmiştir (Efendioğlu, 2011: 835). Altayistik araştırmalar ve ses denklikleri neticesinde Türk dilinden daha erken ayrılan ve bu yüzden günümüz lehçeleriyle aralarındaki fark epeyce fazla olan Çuvaşça ile Sahaca gibi uzak lehçeler ve Halaçça kendi içinde bir dil ailesi oluşturmaktadır. Genetik açıdan Türkçe Altay dil ailesi arasında yer almaktadır (Ercilasun, 2013: 19). Türk dilinin kendi içindeki ilk ayrışması tarihi yazılı belgelerle takip edilememektedir. Ancak genel kabule göre, önce Çuvaşça İlk Türkçeden (Benzing, 2005), Yakutça/Sahaca Ana Türkçeden ayrılmış (Demir, 2006: 120-121) ve Halaçça da Eski Türkçe oluşurken ayrılarak (Doerfer, 1974) müstakil bir kol olarak varlığına devam etmiştir. Çuvaşça, Sahaca ve Halaçça lehçelerinin arkaik özellikler barındırması nedeniyle detaylıca incelenmesi Türk dili tarihindeki karanlık döneme ışık tutacaktır. Özellikle Halaççanın yazılı bir dilinin bulunmaması ve küçük bir coğrafyada az bir konuşura sahip olması nedeniyle yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalması olasıdır.

3. Kaynakça

- Akkuş, M. (2021). İran'da tehlike altındaki bir Türk dili değişkesi: Halaçça ve Halaç dil topluluğu. *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 55-77.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Benzing, J. (2005). Çuvaşça. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 303-309.
- Dolati Darabadi, M. (2020). Halaççada arkaik özellikler. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Çeviriler Dosyası 2-Ek, 173-180.
- Demir, N. (2006). "Türkiye'de dil-lehçe-şive-ağız tartışmaları", Türkiye'de Dil Tartışmaları (Der.: A. Menz ve C. Schroeder), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 119-146.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2016). *Türk dili el kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Doerfer, G. (1970). Halaçça, Orta İran'da arkaik bir Türk dili (Çev.: Semih Tezcan). *Belleten*, 34(133), 17-58.
- Doerfer, G. (1974). Eski Türkçe ile Halaçça arasında şaşırtıcı bir koşutluk (Çev.: Semih Tezcan). *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*, 21-22(1973-1974), 1-12.
- Doerfer, G. (2008). İran'daki Türk dilleri (Çev. Sultan Tulu). *Dil Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 99-110.
- Efendioğlu, S. (2011). "Türk Dilinin Söz Varlığı ve Kapsamlı Türk Dili Sözlüğü", IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Muğla, Türkiye, 22 - 24 Aralık 2011, Cilt.1, 835-541.

- Ercilasun, A. B. (1997). *Türk dünyası üzerine incelemeler*, 2. Baskı, Akçağ, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri. *Dil Araştırmaları*, 12(12), 17-22.
- Ergin, M. (2005). *Türk dil bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul.
- Ersoy, F. (2013). Çuvaşçaya özgü bazı özellikler üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 8(9), 241-251.
- Ersöz, S. (2009). Atilla Jorma: Oğuzcanın Karadeniz serüveni. *Karadeniz Araştırmaları*, (22), 159-162.
- Gülensoy, T. (2015). *Türkçe el kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G. (2015). Arkaik-periferik kavramı ve bu kavramın tarihî Batı Rumeli Türkçesi ağzlarının tespitindeki önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32(1), 1-12.
- Hazar, M. (2024). Altayistik bakışla Türkçede zıt ses olayları-I: en az çaba yasası. *Türkoloji*, 1(117), 15-44.
- Karademir, F. (2016). Türk dilinin tarihî dönemlerini adlandırma sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(2), 545-564.
- Karahan, L. (2011). *Türk dili üzerine incelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*, Türk Dil Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler. *Türkoloji Dergisi*, 6(1), 15-30.
- Schönig, C. (2013). Modern Türk dillerinin eş zamanlı tasnifi ve tarihsel yönleri (Çev.: İsa Sarı). *Dil Araştırmaları*, 12(12), 221-257.
- Ölmez, M. (1995). Türk halkları ve dilleri: 2 - Halaçlar ve Halaçça. *Çağdaş Türk Dili*, 84, 15-22.
- Özyetgin, M. (2006). Tarihten bugüne Türk dili alanı. (Conference) *Chinese Academy of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department of Institute of History, Beijing (CHINA)* (23 January 2006).
- Tekin, T. (1989). Türk dili diyalektlerinin yeni bir tasnifi. *Erdem*, 5(13), 141-168.
- Tekin T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri Giriş*, Simurg, İstanbul.